

1

Dr. W. J. LEYDS
Frankenslag 337
MÜNCHEN, BAYENHAGE.

Overgedrukt uit het Tijdschrift voor Nederlandsche
Taal- en Letterkunde, Deel XXXV, Afl. 4.

AFRICANA.

Dr. W. J. LEYDS
Frankenslag 337
 GRAVENHAGE.

I.

DE NAAM *Hottentot*.

In het „*Woordenboek der Nederlandsche Taal*” wordt *Hottentot* (ook voorkomend in de vorm *Hottento* en *Ottentot*, tans in Afrika *Hotnot*) genoemd „een klanknabootsend woord, dat — volgens Dapper, *Naukeur. Beschr. d. Afrik. gewesten* (1668, blz. 652) — vroeger bij ons in 't algemeen een hakkelaar of stamelaar beteekende, maar, wegens sommige eigenaardigheden hunner taal, een naam is geworden voor de leden van het (hieronder vermelde) ras”. Het Engelse *Woordenboek* van Murray ziet in 't woord een ontlening aan het Hollands en noemt het „a word meaning stutterer or stammerer applied to the people in question on account of their clucking speech”. Verwezen wordt naar hetzelfde werk van Dapper en voorts naar de *Transactions of the Philological Society* van 1866 (Londen, Asher & Co.), waar men (blz. 6—25) een gedachtenwisseling vindt over de etymologie.

Het is de moeite waard de getuigenis van Dapper nauwkeurig te bekijken, omdat, wanneer zij vertrouwen verdient en juist is opgevat, we hier een woord zouden hebben dat in 't midden van de zeventiende eeuw in Holland welbekend moet geweest zijn — anders zou het niet van scheldwoord eigennaam zijn geworden — maar waarvan men in geen enkele Zuid- of Noordnederlandse tekst vóór Dapper in diezelfde betekenis gewag vindt gemaakt. Ik begin met de plaats af te schrijven. Nadat de schr. gezegd heeft dat „al deze *Hottentos*” dezelfde taal spreken, die voor de onzen te moeilijk is om aan te leren, gaat hij aldus voort: „Hun sprake gaet geduurigh met klokken, als de kalcoensche hanen, klappende of klatzende over het ander woord op hun mont, gelijk of men op zijn duim knipte, zoodat hun

mond bijna gaet als een ratel, slaende en klatzende met de tonge overluit, zijnde elk woord een bijzondere klats. Zommige woorden weten zij niet dan met heel zware moeite te uiten en schijnen die als van achteren uit de kele op te halen, gelijk een kalkoensche haen, of als de luiden in Duitschland aan de Alpes doen, die door het drinken van Sneeu-water krop-zwellen aan den hals krijgen, waerover d'onzen hen ten opmerke van deze belemmering en ongehoorde hakkeling van tale den naam van *Hottentots* gegeven hebben, gelijk dat woort in dien zin gemeenlijk schimps-gewijze tegen iemant, die in het uiten zijner woorden hakkelt en stamelt, hier te lande gebruikt wordt. Zij noemen nu ook zich zelfs met den naam van Hottentot en zingen bij d'onzen al dansende, Hottentot brokwa, Hottentot brokwa: waermede zij zeggen willen: geef Hottentot een brok broot".

Hoe kwam Dapper aan zijn berichten omtrent Afrika en de Hottentotten? Hij zelf vermeldt „overgezonden geschriften door zekeren naukeurigen onderzoeker aldaer te zamen gestelt"; ik heb indertijd (*Het Afrikaansch*, Leiden 1899, blz. 22 vlg.), in navolging van M' Call Theal, de mening uitgesproken dat met die onderzoeker bedoeld is G. F. Wreede, de eerste Europeaan die de taal der inboorlingen bestudeerd heeft. Spoedig daarop heb ik gezien dat die mening onjuist is: ongeveer alles wat Dapper vertelt is reeds te vinden in een boekje van 1652, getiteld *Klare Besgrijving van Cabo de Bona Esperanca* enz., Amsterdam. Daar leest men (blz. 28): „Dese Inwoonderen omtrent Cabo de Bona Esperanca werden gemeenlijk bij ons Hottentots genoemd, ende dat ter opmerkkinge van haar Taal, dewelke daar seer op staat. Ja, noemen ook nu haar selven Hottentot". En op blz. 29 vindt men: Alle deze volkeren is haar spraake zeer belemmerd, klokkende als kalkoensghe hanen, ofte als de lieden in Duydsland bij de Alpes doen, die door de Hardigheyd van het Sneeu-water dat sij drinken de kroppen krijgen, hetwelke geheel vreemd is, klappende over d'ander woord op haar Mond gelijk oft men op syn duym knipte, soo dat haar mond gaat als een ratel, slaende met haar Tonge

overlyd. ¹⁾ Waar over men haar ter opmerkinge van haar Taal den naam van Hottentot geeft. Zij noemen ook haar selven Hottentot, singende ook al dansende, *Hottentot Brokwa*, *Hottentot Brokwa*. Waar mede sy seggen willen geeft Hottentot een brok broot" enz.

Deze beschrijving van de Kaap heeft de goede eigenschap dat in margine op elke bladzijde de bronnen van het verhaalde zijn aangetekend. Daardoor is het gemakkelijk na te gaan dat ongeveer alles wat omtrent de Hottentotten gezegd wordt is ontleend aan reisjournalen van Spilberg, Matelief, van Kaarde enz., en wel woordelijk ontleend, waardoor het hortende en slecht samenhangende, dat zoowel bij Dapper als in de *Besgryving* ons treft, voldoende verklaard wordt. Om niet in eindeloze herhalingen te vervallen zal ik de zinsneden uit de verschillende reisverhalen hier niet meedelen; ik heb ze alle op de Leidsche Bibliotheek kunnen raadplegen en verzoek de lezer te geloven dat zij geheel overeenstemmen met het reeds tweemaal vermelde.

Omtrent de naam van de Hottentotten zegt Dapper iets dat noch in de *Besgryving* noch in die reisjournalen staat. Moet men uit zijn woorden lezen dat in zijn tijd men in Nederland als synoniem van „hakkelaar of stotteraar” een woord „hottentot” kende? Dat schijnt wel letterlik door hem gezegd te worden, maar ik acht het toch niet onmogelik dat hij iets anders bedoelde en zich gebrekkig heeft uitgedrukt. Wellicht heeft hij willen zeggen: „de onzen scholden hen wegens hun wonderlik spreken voor Hottentotten, zo als men nu iemand die stamelt en stottert een Hottentot noemt”. Wat, meent hij, tans a posteriori gebeurt: een stotteraar met de volksnaam Hottentot bestempelen ²⁾, dat is de aanleiding tot die eigennaam geweest: een scheldnaam

1) Nog plastieser en naiever drukt Tavernier (*Verscheide Beschrijvingen van de heer J. B. Tavernier*, Amsterdam 1682, II blz. 417) zich uit: „als zij spreken doen zij hun tong in de mond vijsten en hoewel hun stem bijna zonder afscheiding der woorden is, zo verstaan zij echter malkander zeer lichtelijk”.

2) Zie het *Woordenboek* op *Hottentotsch* en wat hierachter (blz. 273) uit Halma wordt aangehaald.

voor hun gehakkel. Dat die scheldnaam al in Holland bestond wordt daarmee niet gezegd.

Misschien heeft Dapper een mededeling van de *Besrijving* vervangen door een opmerking van hem zelf, omdat hij een bepaalde uitdrukking van dit verhaal niet begreep. Ik bedoel deze: de inwoners worden gewoonlijk door ons *Hottentotten* genoemd naar aanleiding van hun taal, „*dewelkke daar seer op staat*”. De door mij kursief gedrukte woorden zijn ook mij niet volkomen helder, maar ik meen toch dat ze niet veel anders kunnen betekenen dan „hun taal houdt daar zeer aan vast”, n.l. aan de klanken die men in *Hottentot* hoort. Met die opvatting strookt volkomen dat, na 't gesmak en geklok der inboorlingentaal beschreven te hebben, de schrijver er aan toevoegt: daarom noemt men ze *Hottentotten*. Van een Hollands woord weet deze zegsman van Dapper niet.

Zijn nu de klanken die 't woord *Hottentot* vormen zeer gewoon in de inboorlingentaal? Dat schijnt inderdaad het geval te zijn. Tal van reizigers — en dus niet huizittende en compilerende geleerden als Dapper — getuigen dat de inboorlingen van de Kaap de woorden *Hot*, *Hot* en wat er op gelijk veel gebruiken. Ik laat hier enige mededelingen volgen, waarbij ik het in de *Besrijving* opgenomene ter zijde laat en geen waarde hecht aan wat klaarblijkelijk overgeschreven is van een ander.

J. J. Mercklein, die in Maart 1653 de Kaap bezocht, zegt in zijn Journaal, afgedrukt achter Carons en Joh. Schoutens *Beschreibungen zweyer mächtigen Königreiche Jappan und Siam* (Neurenberg, 1663), op blz. 483: „Wann sie fröhlig sind so springen sie auf und nieder, singen stätig das Wort *Hottentot*, und mehr nicht; welches sie lang antreiben: dahero sie von den Holländern insgemein *Hottentot* genandt werden”. Dit bericht vindt men met bijna dezelfde woorden bij Volkert Evertsz (*Beschrijving der Reizen van Volkert Evertsz*, Amsterdam 1670, blz. 128) en bij J. J. Saar (*Fünfzehnjährige Kriegsdienste* enz. Neurenberg 1672, blz. 157). Op zelfstandige waarneming schijnt

te berusten wat David Tappens *Fünfzehnjährige ... curiöse ... Ost-Indianische Reise-Beschreibung*, Hannover en Wolfenbüttel 1704, blz. 132) vermeldt. Tappens was aan de Kaap in de laatste jaren van de 17de eeuw; hij zegt dat de Hottentotten als ze wat tabak gekregen hebben springen en zingen: „*Hottentot Brukwa*, und dies ist ihr immer währendes Lied, der Anfang und das Ende”. Hier ontmoeten wij weer het woord *Brokwa* (of *Brukwa*) dat wij al bij Dapper en in de *Besrijving* aantreffen en door vele andere schrijvers genoemd wordt. Kolbe heeft er een verklaring van gegeven, die hierop neerkomt dat de ziekentrooster van 't schip Amersfoort eens aan een paar Hottentotten een groot stuk brood of tabak beloofd had en zijn belofte niet was nagekomen, waarop de inboorlingen een schimpliedje hadden gemaakt van deze inhoud: *Hottentot Brokqua, Duyvel haal Dominee van Amersfoort.*¹⁾ Dit vastknopen van een gebruik (de woorden werden geregeld gezongen) aan een bepaald, zeer onbelangrijk voorval is reeds verdacht. Mentzel noemt Kolbe's verhaal „een mal sprookje”.²⁾ Men vindt het liedje ook bij Langhansz, *Neue Ost-Indische Reise*, Leipzig 1705, blz. 111: *Hot, Hot, Hot, De Dieber hal de Domine van Hammerfort.*

Het geroep van de Hottentotten zal wel een *brok* scheepsbesluit of brood gegolden hebben, twee produkten die zij door de Hollanders hadden leren kennen. Frikius, die van 1680—1686 aan de Kaap woonde, zegt: „(zij) roepen Broqua 't welk brood betekend, wijlse de Biscuit of Tweeback gerne eten” (*Drie seer aanmerckelijcke Reizen ... gedaen van C. Frikius, E. Hesse, C. Schweitzer, Utrecht 1694, blz. 19; vertaling*). De uitgang kan ik niet verklaren; gewoonlijk verneemt men dat de Hottentotten achter de Hollandse woorden — *um* zetten (zie *Het Afrikaansch*, blz. 72; Tappens, *o. l.*, blz. 131 enz.) Ook wordt door Mentzel (II, blz. 511), in navolging van Kolbe, als 't Hottentotse woord voor „brood” *bree* opgegeven, 't geen waar-

1) Kolbe, *Caput bonae spei hodiernum*, Neurenberg 1719, blz. 349.

2) Mentzel, *Vollständige... Beschreibung des... Vorgebirges der guten Hoffnung*, Glogau 1785, 1787. II, blz. 511.

schijnlijk Eng. *bread* is: men weet dat de eerste tolk, Herry, wat gebroken Engels stamelde (v. Riebeek, *Dagverhaal* II, blz. 228, 548). Voorlopig schijnt mij de verklaring *brokwa* = Holl. *brok* 't aannemelijkst.

In Tappens verhaal (blz. 138) wordt van de stam der „Bruckvas” gesproken en dit zou tot een andere etymologie kunnen leiden. Immers men treft het suffix *kwa*, eigenl. *qua* of *gua* geregeld achter de namen van de verschillende stammen der Hottentotten aan: Grikwas, Namakwas enz. enz. Volgens Th. Hahn (*Die Sprache der Nama*, Leipzig 1870, blz. 7 noot) duidt dit suffix de 3de persoon meervoud van het pronomen in de casus objectivus aan, en wordt het zeer te onpas als onverbrekelijk verbonden met de namen der Hottentotstammen beschouwd. Maar aan een volksnaam *Bruckwa* kunnen wij niet geloven omdat in de instructie die van Riebeek aan zijn opvolger gaf, en waarin alle aan de Kaap wonende stammen worden opgesomd, die eigennaam niet voorkomt. Tappens moet zich vergist hebben. Hiermee neem ik afscheid van het onduidelijke woord.

Langhansz (*Neue Ost-Indische Reise*, Leipzig 1705, blz. 111) vertelt dat de inboorlingen, als ze wat tabak krijgen, dansen en springen onder 't geroep van *Hot, Hot, Hot*; volgens Leguat (*De gevaarlijke en zeldzaame Reyzen van den Heere François Leguat*, Utrecht 1708, blz. 161) hebben de Hollanders hun de naam Hottentotten gegeven, omdat „men die menschen dat woord dikwils hoort noemen;” „om dergelijke reeden, voegt hij er bij, hebben de Spanjaards het bij hen overmeesterde gedeelte der nieuwe Wereld Perou genoemd”, een mededeling die ik nergens bevestigd heb gevonden. Ik zou nog tal van dergelijke getuigen kunnen aanhalen, maar ik zal mij beperken tot hetgeen een Deens missionaris onder de Hottentotten, Bövingh (*Kurze Nachricht von den Hottentotten*, 2^e druk, Hamburg 1714, blz. 30) en de chirurg Johan Schreyers (*Neue Ost-Indianische Reise-Beschreibung*, Leipzig 1681, blz. 13 en 43) ons vertellen. De eerste zegt: „Anstatt der Musik singen sie das gewöhnliche Hot, Hot, Hot und dieses ohne Auffhören, wovon sie auch den Nahmen

sollen bekommen haben". Van de tweede vernemen we dat aan de Hottentotten door de Hollanders die naam is gegeven, „die-weil sie bey ihren Zusammenkunfften stets Hottentot, Hottentot rufen", en dat zij bij 't dansen zingen „ihr gewöhnliches langes Lied Ho, ho, ho, ho".

Ik geloof dat men op grond van al die berichten veilig mag aannemen dat de volksnaam aan niets anders dan aan een bespottend nabootsen door de Hollanders zijn oorsprong verschuldigd is, en wij dus een Hollands woord „hottentot" voor „stotteraar" niet behoeven aan te nemen, gesteld al dat Dapper op zulk een woord doelt.

Ik moet nu nog de discussie over het woord in de *Transactions of the Philological Society* van 1866 bespreken. In die bundel bestrijdt Danby Fry de verklaring door Wedgwood (*Dictionary of English Etymology*, Introduction p. VI) geopperd dat de eerste kolonisten van de Kaap, getroffen door de *clicks* of smakklanken van de inboorlingen, die op vreemdelingen de indruk maken van een telkens herhaald *hot* en *tot*, naar die klanken de mensen genoemd hebben. Fry beroept zich in zijn bestrijding op Kolbe, die beweert dat Hottentot de naam is waarmee de inboorlingen van oudsher zich zelf hebben benoemd. In een repliek voert Wedgwood tegen Kolbe de mening aan van Dapper dat het woord wel degelijk een spotnaam is door de Hollanders gegeven; hij haalt tevens uit het woordenboek van Halma (*Woordenboek der Nederduitsche en Fransche talen*, Amsterdam 1708 1ste druk, den Haag 1782, 4de druk) aan dat men in Holland een Hottentot noemt „un homme d'un langage extrêmement obscur ou désagréable". Dan komt een uitvoerig stuk (blz. 15—21) van de rechter Watermeyer uit Kaapstad, waarin deze ook opkomt voor de verklaring van Dapper: Kolbe kende geen woord Hottentots; had men maar een „slang-dictionary of the 16th and 17th century", zegt hij, dan zou men daarin wel een woord als Hottentot voor stotteraar vinden. Ik geloof daar niets van, maar toch is de brief van Watermeyer van belang omdat hij er in vermeldt wat twee

mannen die het Hottentots hebben bestudeerd, Tindall en Bleek, over de zaak denken. Zij zijn het er over eens dat de Hottentotten zich zelf die naam niet hebben gegeven; zij noemen zich Khoi-khoip, „mensen”, met even veel recht van uitsluiting als waarmee tal van volken zich van hun medeschepselen hebben onderscheiden. Tindall acht het niet onwaarschijnlijk dat tot de naam aanleiding heeft gegeven de uitdrukking *hotsitani* lett. *ik wil je hebben*, in meervoudsvorm *hodutani* of *hotanidu*. Dat woord roepen ze uit als ze een dans, een weddans houden. Bleek zegt dat *ho* telkens onder 't dansen wordt geroepen en hij oppert de mogelijkheid dat een vorm *Hotanto* ontstaan is uit verschillende door hem geciteerde zegswijzen. Beide geleerden drukken zich echter zeer aarzelend uit. De discussie in de *Transactions* wordt besloten door een paar opmerkingen van Danby Fry die streng vasthoudt aan de uitspraak van Dapper en die tracht te steunen door een aanhaling uit „Kramer's Dutch and German Dictionary”, Neurenberg 1719 (i. v. *hortig*), waarin hij 't woord Hortentot (sic) vindt in de betekenis van stotteraar: „hij is een *Hortentot*, Hoddebek”. Dit Hortentot is volgens Danby Fry dan de oorsprong van Hottentot.

Bij deze onderstelling behoeven wij niet stil te staan. *Hoddebek* (zie het *Woordenboek* in voce) is een geheel ander woord en Hortentot schijnt òf een van die monstra, die, gelijk de „zeenachtegaal”, alleen tot de woordenboekfauna behoren òf een vervorming van Hottentot.

Ik geloof dat de juiste verklaring reeds gegeven is door Mercklein, en een paar eeuwen later door Wedgwood. Dat men daarvan is afgeweken, komt alleen uit een te groot vertrouwen in de woorden van Dapper. Nu ik heb aangetoond hoe deze aan zijn geleerdheid is gekomen, zal men hem niet meer als autoriteit beschouwen. De gehele geschiedenis van deze etymologie is een voorbeeld van de verwarring die een onduidelijk gezegde in een veel verbreid boek te weeg kan brengen.

D. C. HESSELING.

1) Hahn (o. l. blz. 8) zegt Khoi-Khoïn „Mensch der Menschen”.

AFRICANA.

II.

DE TAALKUNDIGE OPMERKINGEN VAN O. F. MENTZEL.

Dr. G. Besselaar noemt in zijn werk *Zuid-Afrika in de Letterkunde*, Amsterdam 1914, blz. 25, de *Vollständige und zuverlässige Beschreibung des Vorgebirges der guten Hoffnung* van O. F. Mentzel (2 dln., Glogau 1785, 1787), „vooral belangrijk om de inlichtingen die het over de taal der Kapenaren geeft” en getuigt tevens dat „de schrijver streeft naar waarheid en juistheid in zijn mededelingen”. Met dit oordeel verenig ik mij ten volle. Aan de zeldzaamheid van het boek is het waarschijnlijk toe te schrijven dat het bij 't bespreken van de herkomst van het Afrikaans nog zo weinig gebruikt is; Dr. du Toit ¹⁾ en Dr. Schonken ²⁾ maken er gewag van, doch delen er alleen een paar opmerkingen uit mede; Dr. Bosman ³⁾ blijkt deze gewichtige autoriteit in zake het Kaapse taaleigen van de 18de eeuw in het geheel niet geraadpleegd te hebben toen hij zijn dissertatie bewerkte. Mij was 't boek onbekend toen ik in 1899 mijn studie over *Het Afrikaansch* (Leiden 1899) schreef; eerst in 1905 werd mijn aandacht er op gevestigd door Dr. du Toit, die het te Berlijn, waar Prof. de Vreese het als 't ware ontdekt had, kon kopen. Het is naar mijn mening de moeite waard hier een overzicht te geven van 't geen Mentzel opgetekend heeft zowel over 't algemeen Nederlands, het Hoog-Hollands zou men tans zeggen, als over de Afrikaanse taaleigenaardigheden en de ver-

1) P. J. du Toit, *Afrikaanse Studies*, Gent 1905.

2) F. H. Schonken, *De oorsprong der Kaapsch-Hollandsche volksoverleveringen*, Amsterdam 1914. De heer Fuldauer gaf deze vertaling uit van Dr. Schonkens Duitse dissertatie en voegde er uit de nagelaten papieren een hoofdstuk bij over *De taal*.

3) D. B. Bosman, *Afrikaans en Maleis-Portugees*, Groningen 1916.

schillende vreemde talen waarmee de kolonisten in aanraking kwamen.

Mentzel was, omstreeks 1737, acht jaren, waarvan hij er twee op 't platteland doorbracht, als schrijver in dienst van de Compagnie aan de Kaap werkzaam. Hij was niet, gelijk de andere achttiende-eeuwse auteurs van uitvoerige boeken over de volkplanting (Kolbe, Le Vaillant, Sparrman, Thunberg), natuuronderzoeker en heeft, misschien om die reden, zijn belangstelling vooral gericht op 't maatschappelijk leven van de bevolking ¹⁾.

Zoals de meeste vreemdelingen schijnt Mentzel niet de moeite genomen te hebben om onze taal teoreties te bestuderen. Schrijfwijzen als *karremelk* (I, blz. 181), *Uikkijk* (uitkijk, I, blz. 119), *Water-Boort* (waterpoort I, blz. 124) tonen aan dat hij door mondeling verkeer zich 't Hollands had eigen gemaakt. We vinden bij hem verschillende woorden die, daar ze niet, of nog niet, in het *Woordenboek* voorkomen, hier in alfabetiese volgorde vermeld zullen worden.

Haanen-Kloote is, volgens Mentzel (II, blz. 290), aan de Kaap de naam van een soort druiven; de vrouwen, zegt hij, noemen ze echter *Haanen-Poote*. Het *Woordenboek* kent *haneklootjes* als een te Arnhem en omstreken gebruikelijke benaming van het speenkruid.

Onder „*een Hollandsche tuyn geven*” verstaat men een straf aan soldaten opgelegd, waarbij de schuldige tussen twee pieken wordt vastgehouden terwijl de wacht hem met rottingen afstraft (I, blz. 181; II blz. 447).

Heren van zes weken worden aan de Kaap de matrozen genoemd die in de *Oorlammetijd*, als men op het bijeenkomen van de Retoervloot wacht, grote verteringen maken, de gebraden haan uithangen (I, blz. 493, vgl. hierachter blz. 281, noot 1). Men ziet uit deze mededeling, wat trouwens van elders genoeg bekend was, dat niet alleen de officieren geruime tijd aan wal doorbrachten, gelijk Dr. Bosman meende.

1) Over de persoon van de schrijver en over zijn opmerkingen betreffende de Kaapse maatschappij zal ik wellicht elders gelegenheid vinden uitvoeriger te spreken.

Vóór de ingang van het kasteel bevond zich een dubbele trap met afdak en leuning; van daar af werden bekendmakingen aan de bevolking verkondigd. Zulk een inrichting, aan oude stadhuizen nog dikwels voorkomend, heette *de kat* (I, blz. 155, 473).

Aan de Kaap moet de schrijver van het garnizoen aan 't einde van de jaarlijkse revue de krijgsartikelen voorlezen. Deze worden genoemd *het Maatzuyker*, omdat zij gemaakt zijn door de gouverneur van Batavia Maatzuyker (I, blz. 472). Jan Maetsuiker was gouverneur-generaal van 1653—1678.

Zij die hun kapitalen à 6% tegen *Scheepen-Bekentnis* (scheidenkennis, hypotheek) en twee borgen hebben uitgezet, worden aangeduid als *Nachtwerkers* (I, blz. 498). Natuurlijk was dit een scheldnaam, daar men 't heffen van zulk een, toch niet buitensporige, rente een vuil bedrijf vond.

Ieder achtstal soldaten kiest als zijn vertegenwoordiger een hunner, die *de paap* genoemd wordt. Vroeger moest zo iemand het morgengebed uitspreken; nu dit is afgeschaft, moet hij de soldij in ontvangst nemen en verdelen (I, blz. 452).

Indien iemand bij een verkoping een bod heeft gedaan en er bij 't daaropvolgend afmijnen niemand spreekt, wanneer hij dus aan iets „blijft hangen”, gelijk wij zeggen, noemt men aan de Kaap zulk een ongeval *Schaap blijven*. Wie het treft wordt door de omstanders „ausgezischt” (I, blz. 518, 529).

Het belangrijkste is wat Mentzel over *zielverkopers* vertelt. In het *Zeemanswoordeboek* van Van Lennep (Amsterdam 1856) wordt dit woord gelijkgesteld met „werver, die het volk tot de dienst ten oorlog aanbrengt”. Mentzel spreekt van *zeelverkopers* en verstaat er onder de mensen die zes weken, of in 't algemeen zo lang tot de vloot zee kiest, degenen die dienst willen nemen, vooral vreemdelingen zonder tehuis, 't meest Duitsers, huisvesting verlenen en hun een uitrusting bezorgen. Daarvoor ontvangen zij in betaling de *ceel* of *transportbrief* van de door de Compagnie aangemonsterden, d. w. z. een bewijs tot uitkering van opgenomen geld. Zulke *transportbrieven* of *transporten*, eigenlijk schuldbekentenissen van de Compagnie, kon-

den voor officieren, die twintig gulden en meer per maand verdienden, ten hoogste *f* 300.— bedragen, voor onderofficieren en daarmee gelijk gesalarieerden (die *f* 14.— per maand kregen) *f* 200.—, voor eenvoudige soldaten (soldij *f* 8.— tot *f* 12.— per maand) *f* 150, en voor kajuit- of veegjongens (soldij *f* 5.— tot *f* 7.— per maand) *f* 100.— De aangemonsterden begonnen dan hun loopbaan met zich in schulden te steken; zij bedroegen in den regel *f* 150.—.

Aan 't bedrijf van *zielverkoper* was zeer grote risico verbonden. De *ceel* of *transportbrief* was ten kantore van de Compagnie eerst betaalbaar wanneer in patria 't bericht was aangekomen dat de aangemonsterde de voorgeschoten som geheel verdiend had, 't geen bij een soldij van *f* 8.— per maand licht een paar jaar kon duren, vooral indien de man door een of ander misdrijf een of meer maanden gage ingeboet had. Ging het schip verloren, dan was, zelfs indien de soldaat er 't leven afbracht, de transportbrief waardeloos geworden. Maar ook al gebeurde er geen scheepsramp — men weet hoe talrijk die waren — de *zielverkoper* kon zo lang niet op zijn geld wachten, daar hij gewoonlijk elk jaar driemaal een getal van vijftien tot twintig aanstaande soldaten of matrozen herbergde en uitrustte, en dus een aanzienlike som met onzekere kans moest uitgeven. Daarom ging men naar een kapitalist — *zeelkopers* worden ze door Mentzel genoemd — die de transportbrief overnam voor de helft van de prijs, dus b.v. voor \pm *f* 80.—. Nu was de *zielverkoper* van alle zorg bevrijd, maar zijn netto winst was ook niet overmatig groot. Immers Mentzel berekent dat kost en inwoning hem per persoon ongeveer 20 gulden had gekost, de uitrusting ¹⁾ hem op 40 gulden kwam en hij nog had betaald: *f* 3.— aan degeen die de gemonsterde had aangebracht, *f* 3.— als zakgeld

7) Tappens *Fünfzehnjährige curiöse Reisebeschreibung* (Hannover 1704, blz. 2) vertelt wat hij als uitrusting ontving: 1 onderbed met stro, 2 grove linnen kledingstukken, 3 messen, 2 hoeden, 12 tabakspijpen, 8 pond tabak, 1 rode wollen muts, 1 deken, 1 kussen, 3 kan brandewijn, 2 stenen kannen, 1 paar schoenen, verder pennen, papier, inkt, schoen- en kousenbanden. Een scheepskist werd tevens verstrekt.

aan de gemonsterde, *f* 3.— als borgstelling aan 't Oost-Indies huis, *f* 3.— als borgstelling bij de *zeelkoper*, dat is te zamen *f* 72.— Daar voor had hij ontvangen *f* 80.— van de *zeelkoper* en bij de aanmonstering twee maanden gage als handgeld, berekend op *f* 17.—, derhalve in 't geheel *f* 97.—. Dus was zijn zuivere winst op iedere gast *f* 25.—. De *zeelkopers* maakten gewoonlijk grote winsten, daar ze hun tijd konden afwachten en zorg droegen dat ze niet meer dan drie of vier transportbrieven op de opvarenden van een zelfde schip namen.

Indien de schrijfwijze en de etymologie van Mentzel juist zijn, moeten we aannemen dat via het Duits het woord *ceelverkoper* door z. g. volksetymologie tot *zielverkoper* is geworden. Heeft Mentzel in deze gelijk? Ik geloof van ja, om de volgende redenen:

1. *Zielverkopers*, in de betekenis van mensen die hun eigen ziel of de ziel van anderen aan de duivel verkopen, waren de bedoelde tussenpersonen niet; zelfs niet ronzelaars of agenten in de gewone zin van het woord. Natuurlijk leidde hun bedrijf tot allerlei misbruik, en ze hadden dan ook een vrij slechte naam, maar in de reisbeschrijvingen worden ze ons volstrekt niet als grote schurken voorgesteld. Langhansz b. v. (*Neue Ost-Indische Reise*, Leipzig 1705, blz. 17) zegt dat „die *Seelverkauffer*” menig- een voor de hongerdood bewaren, en dat zij dikwels tot armoede vervallen, waarvan dan het einde is dat zij zelf dienst moeten nemen. Daarentegen worden de *Zettelkauffer* (hier gebruikt hij niet de samenstelling met *Seel*, *Ceel*, *Ziel*) bijna altijd nog rijker dan ze reeds waren (blz. 21). Op de kapitalisten die de zaak in 't groot konden drijven valt blijkbaar het odium van de schrijver. Mentzel (I, blz. 352) verdedigt „*Zeelverkauffer*” en „*Zeelkauffer*”; ze zijn „bei einem Staat wie Holland ist, sehr nützliche und lobenswürdige Leute, die ihr eigenes Vermögen daran wagen ganz fremde, unbekannte und dazu arme Leute aufzunehmen, eine Zeitlang zu veralimentiren und sie auf der Reise mit dem Benöthigten zu versehen, ohne versichert zu seijn, ob ihnen viel oder wenig oder wohl gar nichts dafür

erstattet werden dürfte". De ondankbaarheid van de mensen die dat alles genoten hebben en tegen hun zin het moeten vergoeden, „hat diesen Holländischen Namen [Ceelverkoper] in einen teutschen Seelen-Verkauf ver wandelt und diesen guten Leuten wird noch heutigen Tages in Teutschland viel Fabelhaftes angedichtet". Dat klinkt alles veel te mooi. Hesse (*Ost-Indische Reisebeschreibung im Jahre 1688*, Leipzig 1735, 2de druk, blz. 7, 11) beschrijft ook vrij uitvoerig het bedrijf van de zielverkopers en laat zich ongunstig over hen uit. De waarheid zal wel zijn dat zij lang niet zo veel kwaad deden als de slaap- en huurbazen die M. J. Brusse aan de kaak heeft gesteld in een reeks feuilletons van de Nieuwe Rotterdamsche Courant, later verenigd tot een boekje getiteld *Van af- tot aanmonsteren*, Rotterdam, z. j. (1899). Vooral ten gevolge van dat boekje is zeer veel in dit opzicht verbeterd. Het woord *zielverkoper* komt bij Brusse niet voor.

2. Dr. Beets maakt mij opmerkzaam op de volgende plaats uit de bekende komedie van Asselijn, *Jan Klaasz*, waarin de beide categorieën van handelaars voorkomen (v. 243 van de uitgaaf der *Zwolsche Herdrukken*):

Je zoud daer onder een volkje koomen dat ik dog niet wil hoopen:
Zijnd niet meest al zieleverkoopers, of die zoo transporten en maand-
[ceelen opkooopen ?

Hier is 't verband met *transportbrieven* en *celen* duidelijk aangegeven. Ook over de *maandceelen* weet Mentzel ons het een en ander te vertellen. Wie naar Indië gaat, zegt hij (I, blz. 374), kan op zijn vrouw, kinderen of ouders een *Maand-Zedel* vastzetten, waardoor de achtergeblevenen jaarliks een paar maanden van zijn soldij kunnen innen. Die instelling leidt tot allerlei bedrog. Hij die zulk een maandceel neemt, slaagt er dikwels in een onnozele vreemdeling er toe over te halen om op zijn naam dienst te nemen, waarbij 't servituut verzwegen wordt dat op de aanmonstering rust. Eerst in Indië merkt de bedrogene, die onder een valse naam dient en daar-

om niet durft protesteren, dat hij jaarliks een paar maanden soldij moet laten staan voor familieleden in Holland waarvan hij 't bestaan niet vermoedde. Mentzel verwijt terecht aan de Compagnie, die 't maar om matrozen en soldaten te doen was, dat zij niet tegen zulke misbruiken waarschuwt.

3. In het Woordenboek van Grimm lees ik op het woord *Seelenverkäufer*: „sie heissen auch Zettelverkäufer, holl. Cedel-, Ceelverkoopers (daraus *Zielverkooper* entstellt?)”; aangehaald wordt o. a. uit het Bremer Woordenboek *Seelverkoper*.

De paretymologie van het woord moet intussen al vrij oud zijn, want zowel Langhansz, die in 1693 de reis aanvaardde, als Schweitzer (zie *Drie seer aenmerkelijke Reyzen...* (vert.) Utrecht 1694, blz. 338), die van 1675—1683 aan de Kaap was, denken bij het woord aan *ziel*¹⁾. De eerste zegt dat ze hun naam kregen omdat ze „Menschenmäkler” zijn, de laatste dat dienaren van de Compagnie zich dikwels in Indië aan heidense vrouwen verhuwelijken, tot de heidense koningen overlopen of als misdadigers sterven, „alles met 't uysterste gevaer harer zielen. En vermitsse door de gedachte Menschen-vangers tot 't aenneemen van deese Reys zijn aengelockt, so voerense niet onbillijk de naem van ziel-verkopers of kopers”.

De zielverkopers dreven partikuliere zaken en klampten vreemdelingen privatim aan (zie b. v. Tappens (*Fünfzehn Jährige... Curiöse... Ost-Indianische Reise-Beschreibung*, Hannover 1704, blz. 2); de openbare werwers van de Compagnie gingen met slaande trom door de straten, en wie lust had volgde hen naar 't Oost-Indies Huis. Zo deed b. v. in 1669 de barbier Schreyers (*Neue Ost-Indianische Reise-Beschreibung*, Leipzig 1681, blz. 2) te Rotterdam.

Over het in Afrika gewijzigde Hollands laat Mentzel zich slechts op een enkele plaats en dan nog in zeer vage termen

1) In *Een nieuw lied, wegens het... arriveeren van... Oost-Indische retour scheepen*, bij Scheurleer, *Van Varen en van Vechten* (III, blz. 224) komt voor *Het zielkje* voor *zielverkoper* (dit laatste woord ibidem blz. 351 en 572). In 't zelfde lied worden de matrozen *Heeren van zes weken* genoemd. Ook deze plaatsen dank ik aan Dr. Beets.

uit. „Die Sprache der Landleute, zegt hij (II, blz. 157 vlg.), ist eben so wenig reine Holländische Mundart als die teutschen Bauern ein reines Teutsch sprechen. Die Mannspersonen nehmen das Maul dabei sehr voll, und das Frauenvolk hat Redensarten angenommen die zuweilen recht lächerlich sind. Zum Exempel. Man frägt etwan ob sie keine Bibel haben, so erfolgt die Antwort: *Onz heeft geen Bibel*, zu teutsch: *Uns hat keine Bibel* . . . Wenn mann sie alsdann frägt: wie viel Unzen gehen auf ein Pfund? so werden sie schamroth”. Mentzel verhaalt hier een anekdote, vermoedelik een plagerij van de uit patria afkomstige beambten der Compagnie tegenover de bewoners van het platteland, die met het Hoog-Hollands weinig in aanraking kwamen. Mochten wij zijn uitdrukking „das Frauenvolk hat Redensarten *angenommen*” letterlik opnemen, dan zou er uit volgen dat *ons* voor *wij* in Afrika ontstaan zou zijn, en dus geen Zeeuwse of Zuid-Hollandse eigenaardigheid (gelijk Dr. van Ginneken en Dr. Bosman menen) kan wezen; maar ik geloof dat men dus doende in Mentzels woorden meer zou leggen dan de schrijver bedoeld heeft. Hij kende waarschijnlijk onze taal te weinig om van dialektiese verschillen enig begrip te hebben.

Vrij wat meer vernemen we van hem over de vreemde talen die aan de Kaap gehoord werden.

Van de Hottentotten zegt hij (II, blz. 455 vlg.) dat wie van jongs af met hen heeft omgegaan, „und gleichsam unter ihnen erzogen ist”, wel leert hun taal verstaan, maar nog niet te spreken. Laat die bewering wat te ver gaan, er blijkt toch wel uit dat ook in Mentzels tijd het aantal Hollanders die Hottentots spraken zeer gering was; 't is van belang dit even vast te stellen, daar er nog altijd geleerden zijn die de invloed van het Hottentots op de taal der Kolonisten tamelijk sterk achten.

In de Kaapstad houden in de drukke tijd bijna alle inwoners pension, tegen 't vaste tarief van een rijksdaalder per dag. Maar, vertelt de schrijver, „sind die Herbergsgäste von fremder

Nation, Franzosen, Engelländer, Dänen oder Portugiesen, so ist der Umgang sehr traurig, weil man mit Ihnen nicht spreken kann". 't Is waar, gaat hij voor, sedert er een Frans garnizoen aan de Kaap is geweest, hebben de inwoners, vooral de vrouwen, zich zeer op 't Frans toegelegd, maar dit zal niet lang duren. Engels kunnen slechts weinig mensen spreken, de meeste vrouwen slechts een paar woorden, zoals de nonnen haar [latijnse] psalter bidden „ohne es selbst recht zu verstehen". Met zulke vreemdelingen, zowel als met de Denen en Portugezen moet men „mehrentheils mit Zeichen, mit Weisen und Kopfnicken spreken" (II, blz. 634).

Dat ook de Portugezen genoemd worden onder de volken wier taal men niet verstaat, zal men misschien een veeg teken vinden voor mijn theorie van het Maleis-Portugees als hoofdoorzaak van de vervorming van ons Nederlands in Zuid-Afrika. Maar ik geloof dat ik niets van Mentzels mededelingen te duchten heb; hij geeft integendeel de beste bevestiging van mijn mening. Immers het Portugees dat men niet verstond was het Europese Portugees. Als men dit in het oog houdt wordt een plaats uit Van Riebeeck's Dagverhaal, door Dr. Bosman tegen mij aangevoerd, veel begrijpelijker dan ik nog in mijn aankondiging van Bosmans dissertatie (*De Nieuwe Taalgids* 1916, blz. 250) meende. Wij lezen bij Van Riebeeck dat een expeditie van 13 man naar 't binnenland wordt gezonden met de bedoeling tot het verafgelegen Monomotapa door te dringen; de kommandant zegt: „ende mocht wel dat eenige inwoonders aldaer de Portugeese spraecke eenigsints kosten, dat Ul. doordien Jan Danckert in Italien gereyst heeft ende Dorhagen de latijnse tale can, veele soude te passen comen om terecht te raecken". Het Dagverhaal is niet heel helder van stijl (en, naar 't schijnt, met weinig nauwkeurigheid uitgegeven), maar Dr. Bosman (blz. 17) meent toch uit deze passage wel op te mogen maken dat het in 1660 „onmoontlik was om uit die besetting aan die Kaap iemand te krij wat al was dit maar Maleis-Portugees geken het"; anders had men zich niet met

het beetje Italiaans van Danckert of 't Latijn van Dorhagen behoeven te behelpen. Hierop antwoord ik tans: dat dit alles hoogstens van de soldaten in 't kasteel gezegd kan zijn; dat het niets omtrent de taal van de slaven meedeelt, want, lezen we bij Mentzel (II, blz. 195), „op landtochten neemt men nooit slaven mee, daar ze over zouden kunnen lopen naar de Boesmans of kaffers, die ze wegens hun dapperheid zouden opnemen. Hottentotten nemen nooit slaven op, maar leveren ze uit”. Mijn voornaamste tegenwerping is echter dat men in Monomotapa Portugezen dacht te ontmoeten en evenmin als aan de Kaap zou men met die mensen in 't Maleis-Portugees kunnen spreken. Of gelooft men dat een Portugees 't volgende zinnetje zou verstaan, dat Mentzel (II, blz. 148) als voorbeeld aanhaalt: „*kammene kumi kammene kuli*, das heisst soviel: habe ich nichts zu essen, so kan ich nicht arbeiten” ?¹⁾ Ik geloof met Van Riebeeck dat wat Italiaans en wat Latijn in een Portugeese omgeving van meer nut zou wezen.

Dat het Maleis-Portugees zeer verbreid was aan de Kaap onder de blanken en dat het *de* taal was van de slaven, getuigt Mentzel meer dan eens. Hij geeft ook een karakteristiek van die taal; men heeft reeds gezien hoe sterk het afweek van 't Portugees van Europa. Ik zal de verschillende plaatsen uit Mentzel die in aanmerking komen geheel of gedeeltelijk overschrijven; kommentaar is meestal overbodig.

In het eerste deel van Mentzels werk lezen wij dat men in de eerste tijd van de volkplanting moeite had om de slaven die geen andere taal dan hun moedertaal kenden, te onderrichten, maar dat toen er slaven uit Oost-Indië waren gekomen, „so brachten auch diese die von denen Portugiesen erlernte allgemeine Sklavensprache oder *Lingua franca* mit, welche sehr

1) *Kumi* is 't Port. *comer*, eten (zie Schuchardt, *Kreol. stud.* IX, blz. 13, 28 enz.), *kuli* 't Mal. *koeli*, sjuwer, verbaal gebruikt. Naar de afleiding van *kammene* kan ik slechts gissen. Dat *koeli* aan de Kaap een bekend woord was, blijkt ook uit de mededeling van Mentzel (I, blz. 529) dat men bij een verkoping *koeli-koeli* riep, als men een pakkedrager wenste.

leicht erlernt wird, und bereits seit vielen Jahren her, von denen christlichen Einwohnern sowohl als von denen Sklaven¹⁾, so selbst von denen Bastart-Hottentotten gesproken wird" (blz. 54). Iets vroeger (blz. 40) staat dat de Hottentotten hun taal met veel nieuwe woorden verrijkt hebben; „sie sind aber grössten Theils von denen dortigen Sklaven erlernet und aus der sogenannten portugiesischen Sprache, oder vielmehr der im ganzen Orient unter denen Sklaven gebräuchlichen *Lingua franca* hergenommen". In overeenstemming daarmee is de mededeling (II, blz. 549) dat de Hottentotten „sowohl von denen Sklaven die *Lingua franca* als das Holländische von denen Holländern erlernen". In de winter, heet het elders (II, blz. 166), zitten de slaven met een pijp tabak om het vuur „und erzehlen sich in portugiesischer Sprache, *Lingua franca*, Geschichten ihres Landes."

Ik heb in *Het Afrikaansch*, en in latere studies, uit verschillende schrijvers plaatsen aangehaald die bewezen dat de slaven onderling, en dikwels ook de blanken tot de slaven, gebroken Portugees (Maleis-Portugees noemde ik het) gesproken hebben. Die getuigenissen heeft men te niet willen doen door aan te nemen dat in al zulke gevallen men denken moet aan pas aangekomen slaven, die nog geen tijd hadden gehad om Hollands te leren. De onwaarschijnlijkheid van zulk een onderstelling bij 't groot getal van elkaar onafhankelijke getuigen (vgl. *De Nieuwe Taalgids* 1916, blz. 252) valt in 't oog, maar bovendien komt Mentzel deze verklaring geheel onmogelijk maken door het volgende: „Der Ankauf neuer Sklaven, welchen Kolbe sehr hoch anrechnet, fällt heutigen Tages (dus midden der 18de eeuw) weg; weil sich diese Nation durch ihre eigene, wie auch der Matrosen- und Soldatenvermischung, selbst fortpflanzen und vermehren (I, blz. 309).” Hij zegt op blz. 512 van hetzelfde deel nog eens hetzelfde: „Die Sklavinnen welche sich zu denen Sklaven halten, vermehren ihr Geschlecht zum Nutzen ihres Brodherrn so reich-

1) Ik heb gespatieërd.

lich, dass diese nicht mehr nöthig haben viel Geld für Sklaven auszugeben."

Wat was nu die slaventaal? Een „kombuistaal", meer niet; goed voor 'teenvoudige verkeer, geschikt voor vertelsels en sprookjes, maar met geen uitdrukkingen voor afgetrokken of verheven begrippen. Weer geeft Mentzel de verlangde steun. Als een slaaf ter dood veroordeeld is, verhaalt hij, komt een geestelijke bij hem. „Mit denen Sklaven welche kein Holländisch verstehen ist es denen Geistlichen und Vorlesern, ob sie gleich die *Lingua franca* welche alle Sklaven sprechen, gut verstehen, nicht möglich von denen Geheimnissen der christlichen Religion zu sprechen, und ihnen einigen Begriff von der Busse, von dem Glauben, von der Rechtfertigung, von der ewigen Seligkeit, von der Erlösung durch das Leiden und Sterben des Heilands und dergleichen beizubringen, weil diese an Worte sehr arme Sprache nichts dergleichen ausdrücken kann und andern beizubringen vermag (II, blz. 615)."

Na 't verschijnen van mijn boekje over *het Afrikaansch* is er van verschillende zijden op gewezen dat er in de door mij aangehaalde schrijvers gesproken wordt van Maleis en Portugees, niet van Maleis-Portugees, niet van een *lingua franca*, gelijk ik deed. Ik heb geantwoord dat zowel 't zinverband als de voorbeelden van die verkeerstaal en de uitdrukking „gebroken Portugees" mijn opvatting rechtvaardigden; door de getuigenis van Mentzel is nu ook formeel het bezwaar van die critici opgeheven: bij hem leest men 't woord *lingua franca* op een half dozijn plaatsen. Wie dan ook het gebruik van zulk een *lingua franca*, zowel in 't onderling verkeer der slaven als in dat met de blanken wil ontkennen, zal moeten beginnen met Mentzel te weerleggen, en dat zal niet gemakkelijk wezen.

Ten slotte wil ik nog twee uitdrukkingen van 't boek vermelden die uit de *lingua franca* worden aangehaald. De schrijver zegt van zeker soort wijn dat hij door lang liggen buitengewoon koppig wordt; men noemt hem dan „*crass* und *grande*, das ist wüthend (II, blz. 8, 302)."*Crass* is 't Mal. *keras*, sterk;

grande heeft in 't Port. de beteekenis *heftig*. In de Mal.-Port. teksten van Schuchardt leest men *cras bier* (*Kreol. Stud.* IX, blz. 13, 15) voor *sterk bier* (bir keras). Op blz. 542 van het tweede deel vertelt ons Mentzel van de taal der Hottentotten, die hij voor 't overige niet machtig is, dat daarin evenmin als in de *lingua franca* „genera” voorkomen, maar dat zij alles met een „art. praep. andeuten ohne zu unterscheiden ob es ein mascul. femin. oder neutrum sey. In der *Lingua franca* benennen sie alles *asiel*, und wenn ich es teutsch erklären soll, so heisst es: *Ackel Mann*, *Ackel Frau*, *Ackel Ding*. Eben so bei den Hottentotten.” Onjuist is de bewering van Mentzel dat het Hottentots geen genera heeft (zie Th. Hahn, *Die Sprache der Nama*, Leipzig 1870, blz. 36). Wat hij verder vermeldt slaat alleen op de *lingua franca*; men moet de laatste zin van het citaat dus lezen: evenzo doen de Hottentotten als zij de *lingua franca* spreken. Dan blijft in 't meegeedeelde nog een onduidelikheid over: de beteekenis van *asiel*, dat wel geen drukfout zal zijn voor *ackel*, gelijk men uit de woorden van Mentzel zou kunnen opmaken. Ik zal eerst *ackel* bespreken. De bedoeling is te zeggen dat men in de *lingua franca* geen verschillende vormen voor 't aanwijzend voornaamwoord heeft; het eenvormige voornaamwoord is verzwakt tot een vóór 't woord geplaatst lidwoord (articulus praepositus). Men zegt dus niet als in 't Duits *Der Mann*, *Die Frau*, *Das Ding* maar in de drie gevallen *Ackel*. Dit woord is het Portugese aanwijzend voornaamwoord van de derde persoon *aquelle* (-a, *aquillo*); in de onverbuigbare, voor alle geslachten geldende vorm *akel* komt het herhaaldelijk in de teksten van Schuchardt voor (zie b.v. *Kreolische Studien* IX, blz. 92 vlg.). Hier hebben we dus een sprekende parallel met het Afrikaanse *die*, tot algemeen lidwoord geworden; mij dunkt dat daardoor toch al heel aannemelijk gemaakt wordt dat het Afrikaanse *die* aan de invloed van het gebroken Portugees is toe te schrijven.

En nu nog *asiel*. Ik houd het voor ontstaan uit Portugees *essa laia*, letterlik *die soort*, in 't Maleis-Portugees geworden

tot één woord, met de betekenis *zulk een, dusdanig*. Men vergelijkte bij Schuchardt (*Kreol. Stud.* IX, blz. 91 vlg.): *assilay sortie eo nōenko boeska*, Mal. *begita roepa trada goea tjarie*, d. w. z.: „zo iets zoek ik niet”; verder *kilaay sortie*, „wat voor iets”, *toedoelaay sorte*, „allerlei”. Het Holl. *allerlei soort* ver- toont precies hetzelfde pleonasme. Met het algemene *asiel* heeft Mentzel waarschijnlijk dat *assilay* bedoeld.

Leiden.

D. C. HESSELING.
